

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2025.57.325390>

УДК 342.951

О. В. Черкунов, канд. юрид. наук, докторант

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Кафедра адміністративного, фінансового та інформаційного права

пл. Народна, 3, Ужгород, 88000, Україна

e-mail: cherkunov.alex@gmail.comORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-8880-6955>

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНЕ ОПИТУВАННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ МИТНИХ ОРГАНІВ

У статті досліджуються правові та організаційні аспекти проведення психофізіологічного тестування із застосуванням поліграфа в процесі добору та оцінювання посадових осіб митних органів України. Аналізується нормативно-правове регулювання цієї процедури, її ефективність у кадрових процесах, а також потенційні ризики та правові колізії. Визначено основні принципи психофізіологічного тестування, серед яких добровільність, правомірність, комплексність, конфіденційність і захист прав особи.

У статті також розглядаються правові наслідки отриманих результатів, їхня роль у прийнятті кадрових рішень та баланс між державними інтересами й правами посадових осіб митних органів. Запровадження поліграфного тестування в кадровій політиці митних органів сприяє виявленню корупційних ризиків, неетичної поведінки та конфліктів інтересів, що забезпечує прозорість процесу добору персоналу. Водночас інтеграція цього інструменту має супроводжуватися чіткими правилами, які гарантують дотримання прав працівників у ході процедури.

Застосування поліграфа викликає певні правові та етичні дискусії, зокрема щодо його правового статусу, оскільки результати тестування мають імовірнісний характер і не можуть слугувати єдиною підставою для прийняття кадрових рішень. Виникає потреба у вдосконаленні правового регулювання, яке б забезпечувало чітке визначення ролі поліграфного тестування у сфері публічної служби.

Проаналізовано міжнародний досвід застосування поліграфа у державному секторі, зокрема приклади країн, де поліграфне тестування успішно імплементовано у процес оцінювання персоналу та антикорупційні заходи.

Окреслено можливість адаптації найкращих практик в діяльність митної служби України, з урахуванням специфіки національного законодавства та діяльності митних органів.

Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правового механізму використання поліграфа в митних органах, зокрема необхідність уніфікації методик тестування, контролю за його об'єктивністю та дотриманням прав осіб, що проходять перевірку. Також зазначається доцільність розробки комплексної програми підготовки фахівців, які здійснюють тестування, з метою підвищення надійності та валідності отриманих результатів.

У підсумку наголошується на важливості комплексного підходу до оцінювання професійної доброчесності посадових осіб митних органів та необхідності подальшого вдосконалення правового регулювання у цій сфері.

Інтеграція поліграфного тестування в кадрову політику може стати ефективним інструментом підвищення прозорості та доброчесності митної служби, за умови належного дотримання етичних норм та правових гарантій.

Виклад основного матеріалу. Внесеними змінами до Митного кодексу України передбачено проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа відносно кандидатів, які претендують на зайняття посад державної служби в митних органах, а також посадових осіб митних органів під час проходження служби та визначено, що результати психофізіологічного опитування є інформацією ймовірного характеру, яка не може бути підставою для відкриття дисциплінарних або кримінальних проваджень, а також відмови у зайнятті посади [2]. Це ставить під сумнів практичну цінність таких даних при ухваленні кадрових рішень.

Крім того, дозвіл на залучення сторонніх фахівців до проведення опитування, згідно з діючим законодавством, можливе лише на договірних засадах. Це викликає питання щодо єдності методики тестування, об'єктивності оцінювання та можливих ризиків маніпулювання результатами.

З огляду на зазначене, постає необхідність аналізу правових і організаційних аспектів проведення психофізіологічного опитування в митних органах, зокрема його доцільності, ефективності та відповідності міжнародним стандартам.

Додатково актуальним є питання конфіденційності та зберігання результатів такого тестування, оскільки закон встановлює жорсткі строки їхнього знищення, що може ускладнювати довгостроковий моніторинг поведінки посадових осіб.

Розвиток емпіричних наук сучасності, зокрема: медицини, біології, психології, дав підстави для розроблення різноманітних технологій для «детекції брехні». Упровадження в оперативно-розшукову діяльність та слідчу практику поліграфа надало можливості використання цього приладу на виявлення неправди та нещирості в показаннях, свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених та інших учасників кримінального процесу у розслідуванні кримінальних правопорушень, а також особи які не є учасниками кримінального провадження але володіють певною інформацією щодо злочину який вчинено або готується [3, с. 20].

Варто зазначити, що поліграф не є засобом безпосереднього визначення неправдивих свідчень, а лише реєструє зміни психофізіологічних реакцій респондента у відповідь на пред'явлені стимули. Його застосування не спрямоване на безпосереднє встановлення фактів обману чи нещирості, а полягає в аналізі фізіологічних показників, які можуть свідчити про емоційну реакцію особи на поставлені запитання.

Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа можна визначити як процес дослідження динаміки психофізіологічних реакцій досліджуваної особи у відповідь на надані стимули, який реалізується із застосуванням поліграфа. Такий процес зазвичай проводиться з метою перевірки наданою особою інформації. У якості стимулів можуть використовуватись певні запитання, у тому числі із можливістю пред'явлення фотографій, відео, речових доказів, тобто все, що може провокувати психофізіологічну реакцію людини [4, с. 7].

І. М. Охріменко та Т. В. Шевченко поділяють думку іноземних дослідників, які визначають поліграфне опитування як захід, що полягає в отриманні відомостей щодо протиправної діяльності від особи шляхом проведення її опитування за спеціальною методикою з одночасною реєстрацією психофізіологічних реакцій на певні стимули: запитання, предмети, фотографії тощо [5, с. 183].

Відповідно до частини 2 статті 50 Закону України «Про Національну поліцію», встановлено вимоги щодо процедури проходження тестування на поліграфі для осіб, які бажають приєднатися до лав Національної поліції [6].

Опитування з використанням поліграфа в діяльності Національної поліції України є комплексною процедурою, яка має свої особливості залежно від спрямованості, завдань та передбачає дотримання таких загальних принципів, як: отримання добровільної згоди особи яку тестують, законності, правомірності, комплексності та всебічного забезпечення прав людини [7, с. 179].

Законом України «Про Державне бюро розслідувань» [8] також встановлено порядок проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа до кандидатів на посади та осіб, які проходять службу в ДБР.

Варто зауважити, що у Німеччині, Франції та Італії використання поліграфа в кримінальних розслідуваннях і судових процесах заборонене. Польща є однією з небагатьох країн Європи, де використання поліграфа в кримінальних розслідуваннях дозволено [9, с. 146].

Таким чином, психофізіологічне опитування із застосуванням поліграфа є спеціалізованою процедурою оцінки психофізіологічних реакцій посадових осіб митних органів та кандидатів на зайняття посад. Вважаємо, що ця процедура спрямована на підвищення ефективності кадрового відбору, запобігання корупції, а також оцінку доброчесності посадових осіб митних органів.

Процедура має проводитися виключно за добровільною згодою особи та ініціюватися керівником Державної митної служби України або уповноваженими посадовими особами. Важливим аспектом є закріплення у Порядку того, що результати психофізіологічного опитування мають ймовірнісний характер і не можуть бути підставою для ініціювання кримінального чи адміністративного провадження, а також для відмови у зайнятті посади.

Основними принципами проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, як вихідними положеннями, варто передбачити: добровільну згоду – процедура проводиться виключно за наявності письмової згоди особи; правомірність – опитування проводиться в межах, визначених законодавством України; комплексність – використання всіх доступних методик для забезпечення об'єктивності результатів; конфіденційність – заборона розголошення отриманих даних третім особам; захист прав особи – заборона використання поліграфа як засобу тиску або примусу.

Тобто, спеціаліст поліграфа зобов'язаний забезпечити дотримання цих принципів, а також упевнитись у відсутності фізичних або психологічних протипоказань у особи, яка проходить опитування.

Основними напрямками застосування психофізіологічного опитування вважаємо наступні: під час відбору кандидатів на посади державної служби в митних органах; у процесі службових розслідувань з метою отримання додаткової інформації про можливі правопорушення; для оцінки доброчесності посадових осіб митних органів; з ініціативи самої особи для підтвердження достовірності наданої інформації.

При цьому вважаємо, що варто встановити обмеження щодо питань, які можуть ставитися під час процедури, оскільки вони не можуть стосуватися приватного життя, релігійних чи політичних переконань особи.

Спеціаліст поліграфа безпосередньо підпорядковується керівнику уповноваженого підрозділу з питань запобігання корупції та несе відповідальність за достовірність проведеного опитування. Для забезпечення незалежності оцінювання маємо передбачити заборону проведення опитування, якщо спеціаліст поліграфа має особисті або службові зв'язки з об'єктом опитування.

За результатами психофізіологічного опитування спеціаліст поліграфа повинен скласти довідку із зазначенням: дати та часу проведення опитування; моделі поліграфа та використані методики; основних результатів тестування; загальних висновків щодо реакцій особи.

Така довідка носить інформаційний характер і не є юридичним доказом у дисциплінарних чи кримінальних провадженнях. З метою запобігання неправомірному використанню отриманої інформації пропонуємо встановити жорсткі строки знищення матеріалів психофізіологічного опитування: 7 днів для посадових осіб митних органів та 14 днів для кандидатів на зайняття посад.

На даний момент дослідити, скільки випадків корупції було виявлено завдяки поліграфу у митних органах, є неможливим, оскільки внесені зміни до Митного кодексу України набули чинності 31 жовтня 2024 року та на даний момент ще не запроваджені в повному обсязі. Відповідно, відсутня офіційна статистика щодо ефективності застосування цього інструменту.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження засвідчило, що психофізіологічне опитування із застосуванням поліграфа є спеціалізованою процедурою, яка може слугувати ефективним інструментом для оцінки професійної доброчесності посадових осіб митних органів та кандидатів на зайняття посад. Це сприяє мінімізації ризиків, пов'язаних із корупційною діяльністю, недоброчесністю та потенційними конфліктами інтересів.

Водночас правові та організаційні аспекти застосування поліграфа потребують удосконалення для забезпечення прозорості та законності процедури. Враховуючи міжнародний досвід та національну практику, сформульовано наступні пропозиції.

Психофізіологічне опитування має проводитися виключно за письмової згоди особи, що відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини.

Результати опитування повинні мати ймовірнісний характер і не можуть бути підставою для відкриття дисциплінарних чи кримінальних проваджень, а також для відмови у зайнятті посади.

Опитування має здійснюватися з дотриманням принципів правомірності, комплексності, об'єктивності та конфіденційності.

Запитання не можуть стосуватися приватного життя, релігійних чи політичних переконань особи.

Спеціалісти поліграфа повинні підпорядковуватися керівнику уповноваженого підрозділу з питань запобігання корупції та нести відповідальність за достовірність проведеного опитування.

Спеціаліст поліграфа не може проводити опитування щодо осіб, з якими має особисті або службові зв'язки.

За результатами опитування складається довідка, яка містить дату та час проведення, модель поліграфа, використані методики, основні результати тестування та загальні висновки.

Для запобігання неправомірному використанню отриманої інформації необхідно встановити жорсткі строки знищення матеріалів опитування: 7 днів для посадових осіб митних органів та 14 днів для кандидатів на зайняття посад.

Реалізація зазначених пропозицій сприятиме підвищенню ефективності кадрової політики в митних органах України, забезпеченню об'єктивності оцінювання доброчесності посадових осіб та кандидатів, а також гармонізації національної практики з міжнародними стандартами у сфері державної служби.

Список використаної літератури

1. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20120313#n4128>.
2. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо встановлення особливостей проходження служби в митних органах та проведення атестації посадових осіб митних органів: Закон України від 17.09.2024 р. № 3977-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3977-20#Text>.
3. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів: метод. рек. / Мотлях О. І., Костюк В. Л., Куценко Д. В. Київ. 2016. С. 73.
4. Ініціювання проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа : метод. рек. Київ. 2019. С. 54.
5. Охріменко І. М., Шевченко Т. В. Роль психофізіологічного дослідження з використанням поліграфа в правоохоронній діяльності. Тези доповідей. 2024. URL: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2516/1/%D0%9C%D0%A7-2024.%20%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE.pdf#page=184>.
6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/ed20150702#Text>.
7. Панчук О. В. Алгоритм проведення психофізіологічного дослідження з використанням поліграфа в Національній поліції України. 2021. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/154e759d-87e9-464d-874a-f84f61c39b5f/content>.
8. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19/ed20151112#Text>.
9. Мінка Т. П. Європейський досвід використання поліграфа: шляхи удосконалення адміністративно-правового регулювання для України. Правова позиція. № 4 (41), 2023. С. 145-147. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.29>.

References

1. Customs Code of Ukraine: Law of Ukraine dated March 13, 2012, No. 4495-VI // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20120313#n4128> [in Ukrainian].
2. On Amendments to the Customs Code of Ukraine Regarding the Establishment of Specific Features of Service in Customs Authorities and Conducting Certification of Customs Officers: Law of Ukraine dated September 17, 2024, No. 3977-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3977-20#Text> [in Ukrainian].
3. Motlyakh, O. I., Kostyuk, V. L., & Kutsenko, D. V. (2016). Psychophysiological Research Using a Polygraph in the Practice of Criminal Investigation: Methodological Recommendations. Kyiv. p. 73 [in Ukrainian].
4. Initiation of Psychophysiological Research Using a Polygraph: Methodological Recommendations. Kyiv. 2019. p. 54 [in Ukrainian].
5. Okhrimenko, I. M., & Shevchenko, T. V. (2024). The Role of Psychophysiological Research Using a Polygraph in Law Enforcement Activities. Conference Proceedings. URL: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2516/1/%D0%9C%D0%A7-2024.%20%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE.pdf#page=184>.

%A7-2024.%20%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE.pdf#page=184 [in Ukrainian].

6. On the National Police: Law of Ukraine dated July 2, 2015, No. 580-VIII // Database “Legislation of Ukraine” / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/ed20150702#Text> [in Ukrainian].
7. Panchuk, O. V. (2021). Algorithm for Conducting Psychophysiological Research Using a Polygraph in the National Police of Ukraine. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/154e759d-87e9-464d-874a-f84f61c39b5f/content> [in Ukrainian].
8. On the State Bureau of Investigations: Law of Ukraine dated November 12, 2015, No. 794-VIII // Database “Legislation of Ukraine” / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19/ed20151112#Text> [in Ukrainian].
9. Minka, T. P. (2023). European Experience in the Use of the Polygraph: Ways to Improve Administrative and Legal Regulation for Ukraine. Legal Position, (4)(41), 145-147. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.29> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.02.2025 р.

O. V. Cherkunov, Candidate of Juridical Sciences, Doctoral Student
Uzhhorod National University
the Department of Administrative, Financial and Informative Law
3 Narodna Square, Uzhhorod, 88000, Ukraine
e-mail: cherkunov.alex@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-8880-6955>

PSYCHOPHYSIOLOGICAL SURVEY USING A POLYGRAPH AS A MECHANISM FOR ENSURING THE INTEGRITY OF CUSTOMS AUTHORITIES' CIVIL SERVANTS

Summary

The article examines the legal and organizational aspects of conducting psychophysiological testing using a polygraph in the process of selecting and evaluating officials of Ukraine's customs authorities. The study analyzes the regulatory framework governing this procedure, its effectiveness in personnel processes, as well as potential risks and legal conflicts. The fundamental principles of psychophysiological testing are identified, including voluntariness, legality, comprehensiveness, confidentiality, and the protection of individual rights.

The article also explores the legal implications of the obtained results, their role in decision-making regarding personnel, and the balance between state interests and the rights of customs officials. The introduction of polygraph testing in customs personnel policy contributes to the detection of corruption risks, unethical behavior, and conflicts of interest, thereby ensuring transparency in the personnel selection process. However, the integration of this tool must be accompanied by clear guidelines to ensure the rights of employees are respected throughout the process.

At the same time, the application of this tool raises certain legal and ethical debates, particularly concerning its legal status, as polygraph results are probabilistic in nature and cannot serve as the sole basis for disciplinary or personnel decisions. There is a need for more robust legal frameworks to address these concerns and to provide a more precise definition of the role of polygraph testing in the public sector.

The study analyzes international experience in the use of polygraphs in the public service sector, highlighting examples from various countries where polygraph tests have been successfully implemented as part of personnel assessment and anti-corruption initiatives. It considers the potential adaptation of best practices to Ukraine's customs sphere, emphasizing the importance of customizing these practices to fit the specific context of Ukrainian legislation and customs operations.

Recommendations are proposed for improving the regulatory framework for polygraph use in customs authorities, including the need for standardized testing methodologies, oversight of objectivity, and compliance with the rights of the individuals being tested. The development of a comprehensive training program for specialists conducting the tests is also suggested, aimed at increasing the reliability and validity of the results obtained.

In conclusion, the article emphasizes the importance of a comprehensive approach to assessing the professional integrity of customs officials and the need for further refinement of legal regulations in this area. The integration of polygraph testing into personnel policy can serve as an effective tool for enhancing the integrity and transparency of the customs service, provided that ethical considerations and legal safeguards are adequately addressed.

Keywords: public service, customs authorities, polygraph, psychophysiological testing, integrity, legal regulation, corruption risks, personnel policy, ethical aspects, legal conflicts.